

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

פ'ר' נצבים - וילך תש"פ | גליון מס' 204

הדברים נאמרו ביום ו' עש"ק פר' כי-תבוא, ט"ו אלול תש"פ

עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

המבוכים באמירת הפליחות

האם היחיד רשאי לומר פסוקי שלש-עשרה-מידות של רחמים? | וכן האם רשאי לומר 'א-ל מלך' וכל הסליחות שנתקנו בלשון ארמית? | האם צריך לסיים כל הפסוק בו מוזכרים י"ג מידות? | האם נכון לומר י"ג מידות ביום-טוב? | וגם: בשל מצב המגיפה בהפצת וירוס הקורונה, לא להאריך מדי בתפילות

(מגילה כ"ג ע"ב). וכן אמרו (ראש השנה י"ז ע"ב) "מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח-ציבור לפני משה, ואמר לו: כל זמן שישראל חוטאים, יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם". אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא, אומר, וכדרך שאומר היחיד קדושת יוצר דרך קריאה. וכונת הרשב"א שקורא אותם דרך קריאה, היינו בטעמי המקרא כקורא בתורה, וכפי שביאר הרשב"א עצמו בתשובתו (סוף סי' ז) בדין קדושת יוצר בשם גדולי החכמים, שקדושת יוצר אם בא לאומרה כקורא במקרא בנעימה אומר, שאינו אלא כיחיד הקורא סדר קדושת המלאכים בספר ישעיה (פרק ו).

דעת הטור

והטור (סי' תקסה) הביא דברי רבינו נתן גאון הנ"ל, וכתב שאינו יודע מה חשש יש בדבר לומר י"ג מידות ביחידות, שהרי אינו אלא כקורא בתורה, ומאי שנא אם קורא בטעמי המקרא אם לאו, ולא אמרו חכמים שצריך עשרה אלא לכל דבר שבקדושה, כקדיש וקדושה וברכו. ולפי מה שכתב הרשב"א הנ"ל ניחא, שדין י"ג מידות כדין כל דבר שבקדושה שצריך עשרה, ורק כשאומרם בטעמי המקרא מותר. וכן כתב בשבלי הלקט (סי' כט).

ובחידושי הגהות מהר"ח כתב שאפשר שגם רבינו נתן גאון מודה כשאומרם דרך קריאה בטעמים, ולא אסר אלא כשאומן דרך בקשה, ואם כן אין לתמוה על רב נתן גאון מה שתמה רבינו הטור. אולם נראה שהטור סובר להתיר בכל אופן, ואפילו כשכוונתו לאומן דרך תפילה ובקשה. וכן מוכח מדברי מרן הבית יוסף, שאחר שהביא תשובת הרשב"א, סיים שאף על פי שכתב הרב רבי דוד אבודרהם שרבינו יונה כתב כדברי רבינו הטור שהוא מותר, לא נהוג עלמא הכי. וברור שכונת מרן שהעולם נוהגים כדברי הגאונים שאין היחיד אומן דרך תפילה ובקשה, אבל דרך קריאה שפיר דמי, וכמו שכתב הרשב"א.

פסק מרן בשולחן ערוך

וכך פסק מרן בשולחן ערוך (סי' תקסה ס"ה) שאין היחיד רשאי לומר י"ג מידות דרך תפלה ובקשת רחמים, שדבר שבקדושה הן, אבל אם

שאלה: ישנם רבים השוהים בבידוד, וברצונם לומר סליחות בשעה הרצויה. כיצד ינהגו לענין אמירת י"ג מידות של רחמים, וכן שאר קטעי הסליחות, האם רשאים לאומרם כולם אף שנמצאים ביחידות?

אמירת י"ג מידות ביחידות

תשובה: אין היחיד יכול לומר שלש עשרה מדות של פסוק 'ויעבור' בדרך תפילה ובקשת רחמים, מפני שנחשב כדבר שבקדושה. אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא בטעמי המקרא רשאי. כך מבואר בסדר רב עמרם גאון (ח"ב דף עט) בשם רבינו נתן גאון, שאין מנהג אצלינו לומר י"ג מדות אלא בציבור, ואין רשות ליחיד לאומרם בתפלה אלא בצבור, כי כאשר הציבור מתקבצים ומבקשים רחמים ומכוונים את לבם לאביהם שבשמים, ומתענים, ועושים צדקה, הקב"ה מרחם עליהם ואינו מואס תפלתם, ועונה אותם, שנאמר 'הן אל כביר ולא ימאס'. וכבר כרת הקב"ה ברית עם משה ועם אבותינו שאין י"ג מדות חזרות ריקם, שנאמר 'הנה אנכי כורת ברית וכו', לפיכך אין אומרים אותן אלא בציבור. וכן כתב בסידור רש"י (סי' תקמ"ה) ובספרו מחזור ויטרי (סי' רע"א עמ' רל"ב).

וכן כתב בשו"ת רבינו יוסף הלוי אבן מיגאש (סי' קלו), ושם (סי' קצ"ג) נשאל האם יש ליחיד לומר 'ויעבור' והשיב כי לא ראה בתלמוד מניעה זו, אך קצת מהראשונים כתבו שאין ליחיד לומר 'ויעבור', ונתלו במה שאמרו חז"ל (ברכות ח ע"א) מנין שאין הקב"ה מואס בתפלת הציבור, שנאמר הן אל כביר ולא ימאס ע"כ. ובאר זרוע (ח"ב סי' טז) כתב בשם הגאונים: אין היחיד רשאי לומר ויעבור, לפי שאין אומרים י"ג מדות אלא בציבור, שכן אמרו חז"ל (ר"ה י"ז ע"ב) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חזרות ריקם. וכ"ה בהגהות אשרי (סוף תענית), וכן פסק בשו"ת מהרי"ו (סי' קל"ב), ובספר המנהיג (דף מז) ובשו"ת הרשב"ש (סי' קצ"א).

אמירת י"ג מידות בטעמי המקרא

בתשובת הרשב"א (ח"א סי' ריא) נשאל אם היחיד אומר י"ג מדות, שמסתברא שכל שאומרם דרך תפילה ובקשת רחמים אין היחיד אומרם, וכדברים שבקדושה הן, שאינם נאמרים בפחות מעשרה

אמירת 'א-ל מלך' ביחידות

מותר ליחיד לומר "א-ל מלך יושב" וכו', אף על פי שאומר בו "זכור לנו היום ברית שלש עשרה", כפי שכתב הב"ח (ס"ס תקסה) ושאף האור זרוע שכתב שאין ליחיד לומר סליחות, יודה לזה. וכל קפידתו אינה אלא משום 'ויעבור'. אולם דעת הט"ז (ס"י תקסה סק"ה) שהיחיד ידלג תיבות "וזכור לנו היום ברית שלש עשרה". וכן כתבו להחמיר במטה אפרים (ס"י תקפא סכ"א) והחסד לאלפים (סימן קלא סק"ט) והקיצור שולחן ערוך (ס"י קכח ס"ט). אולם המנהג להקל בזה, וכמו שכתב מרן החב"ב בספרו שיורי כנסת הגדולה (הגב"י סק"ז) שאין היחיד צריך לדלג תיבות "וזכור לנו היום ברית שלש עשרה". וכן מרן החיד"א בברכי יוסף (ס"י קלא ס"ק יא) פסק כהב"ח ודלא כהט"ז.

הסליחות שנתקנו בלשון ארמית

הסליחות שנתקנו בלשון ארמית כתרגום, כגון "רחמנא", "מחי ומסי", "דעני לעני ענינן", "מרנא דבשמיא", אין ליחיד לאומרם, מפני שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי, ורק אם יש מנין בבית הכנסת אומרים אותם, שהציבור אינו זקוק לעזרת מלאכי השרת, שהשכינה עמהם. ולכן כאשר עדיין לא באו עשרה להשלים מנין, ידלג השליח ציבור 'רחמנא' ושאר קטעי הסליחות הנ"ל, וכשיבואו עשרה ישובו לאומרם.

ונכון לנהוג כאשר טרם באו עשרה לבית הכנסת לסליחות, לומר אחר 'שבט יהודה בדוחק ובצער' [קודם 'א-ל מלך'], יאמרו "רבונו של עולם אתוודה על עבירות קלות וחמורות" והודוי ושאר תחינות שבלשון הקודש, וכשיופיע העשירי לסליחות יחזרו ל"א-ל מלך", 'ויעבור', 'רחמנא', 'אנשי אמונה' ושאר הסליחות שדילגו.

אם הזמן מצומצם, בכל זאת יאמרו 'א-ל מלך', 'ויעבור', 'אנשי אמונה' וכו', וידלגו "אם אפס" ויתחילו "זכרון לפניך בשחק". וכן ידלגו "בזכרי על משכבי", וכן "אליך ה' נשאתי עיני", כפי הצורך, כי מעלת אמירת י"ג מדות עולה על חשיבות הסליחות הללו. וכמו שכתב שאם יש יותר פנאי לא ידלגו מאומה. ואם אין תקוה שיגיע מנין במשך זמן אמירת הסליחות, יאמרו כל הי"ג מדות במקומם, עם טעמי המקרא, כאמור, כמי שקורא בתורה.

'ויאמר לקוצרים ה' עמכם'

בתפילות ראש-השנה, מכיון שבשנה זו אנו נמצאים במצב קשה בעולם, במגיפת וירוס הקורונה, לכן אני קורא בקריאת-קודש לשמור על כל כללי הבריאות, לחבוש מסיכה ולשמור מרחק. ובעיקר שהשליח-ציבור יקצר, בבחינת 'ויאמר לקוצרים ה' עמכם' (רות ב ז), ולא יאריכו במנגינות, אלא יאמרם מהר יותר, "ותפלתם מהרה - תקבל ברצון". ויש לפתוח את החלונות, לאוורר את המקום, ולא להסתפק בהפעלת המזגן בלבד.

הקב"ה יעזור ויאמר די לצרותינו, "מנע מגיפה מנחלתך", ונזכה לשמוע בשורות טובות, ישועות ונחמות.

בא לאומרן דרך קריאה בעלמא, אומרן. וכוונתו גם כן כשאומרן בטעמי המקרא, וכמו שכתב בשולחן ערוך (ס"י נט ס"ג) בדין קדושת יוצר, שיש לחוש לדברי האומרים שאין היחיד אומר קדושת יוצר, ולכן יזהר היחיד שיאמרנה בטעמים כקורא בתורה. והוא הדין לענין י"ג מדות, וילמד שתום מן המפורש. וכן בספר מנחת אהרן (כלל יז אות ה) העיד שכן המנהג פשוט שהיחיד אומר י"ג מדות בטעמים כקורא בתורה, וכ"כ בספר נתיבי עם (ח"ב עמ' כב).

סיום הפסוק של י"ג מידות

יחיד האומר פסוקי י"ג מידות של רחמים אינו צריך לסיים 'ונקה לא ינקה' עד סוף הפסוק, אלא די לומר עד 'ונקה'. ולכאורה יש להעיר, כי בשלמא מה שהציבור אומרים י"ג מידות, ומסיימים בתיבת 'ונקה', אף על פי שהוא באמצע פסוק, וקיימא לן (מגילה כ"ב ע"א) כל פסוקא דלא פסקיה משה, אנו לא פסקינן ליה, וכיצד מפסיקים?! מכל מקום כיון שהם אומרים הי"ג מידות דרך תפילה ובקשה, ולא דרך קריאה בתורה, שפיר דמי להפסיק באמצע הפסוק, וכמבואר כיו"ב במגן אברהם (ריש ס"י רפ"ב) ובנשמת אדם (כלל ה ס"ב). אבל יחיד האומר י"ג מידות בטעמים כקורא בתורה, האיך רשאי הוא להפסיק בתיבת 'ונקה'. ובספר חסד לאלפים (ס"י קלא סק"ט) העיר בזה וכתב שהואיל והיחיד אומר י"ג מידות דרך קריאה, לא יסיים באמצע הפסוק בתיבת 'ונקה', דכל פסוקא דלא פסקיה משה אנו לא פסקינן ליה, אלא יסיים כל הפסוק. וכן כתב בשו"ת דברי יעקב (ס"י ד), וכן בשו"ת התעוררות תשובה - להגאון רבי שמעון סופר, נכד החתם סופר (ח"ב ס"י קמ).

אולם מסתימת דברי הפוסקים, הרשב"א ומרן השולחן ערוך משמע שגם היחיד מסיים הי"ג מידות בתיבת 'ונקה', אלא שאומרם בטעמים כקורא בתורה. ולכן צריך לומר שעל כל פנים גם היחיד שקוראם בטעמים, ניכרת מחשבתו שעיקר מטרתו להזכיר מידות הרחמים דרך תפילה ובקשה לפני הקב"ה, אלא שאומרם בטעמי המקרא, ולכן רשאי לסיים בתיבת 'ונקה'.

ובספר פתח הדביר (ס"י נא סק"ו) הביא הערת מהר"י בן חביב האיך היחיד מסיים בתיבת 'ונקה' ולא עד סוף הפסוק, ויישב כאמור, שעיקר מטרתו להזכיר מידות הרחמים דרך תפילה ובקשה, ואומרם בטעמי המקרא. גם רבינו יוסף חיים בעל ה'בן איש חי' בספרו רב ברכות (מערכת ו דף נא ע"א) ובשו"ת רב פעלים (ח"א חאו"ח ס"י יא) יישב הדבר.

אמירת י"ג מידות ביום-טוב

וכן פשוט המנהג לומר ביום-טוב בפתחת ההיכל הי"ג מדות בטעמים עד תיבת 'ונקה'. ואמנם יש שהעירו על מנהג זה, שלכאורה הוא נגד הקבלה, אך באמת טעות הוא, ומי שהעיר כן לא הבין דברי המקובלים שהזכירו לא לומר ביום-טוב את הפסוק 'ויעבור ה' על פני ויקרא', אבל י"ג מידות עצמם מותר לומר בכל יום-טוב ומכל שכן בראש-השנה ויום-הכיפורים.